

Дубасенюк О.А. Концептуальні положення педагогічної підготовки майбутніх учителів на засадах полікультурності // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 80-85.

УДК 378.1 (477.75)

*О.А. Дубасенюк, д.пед.н., професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ

В статье рассматриваются концептуальные положения педагогической подготовки будущих учителей на основе поликультурности. Анализируются философские, психологические и собственно педагогические аспекты исследуемой проблемы, а также выделены компоненты структуры поликультурной подготовки учителя: целемотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный. Представлена концептуальная модель профессионально-педагогической подготовки будущего учителя к межкультурному взаимодействию субъектов образовательного процесса, которая реализуется в трех пространствах: структурном, процедуральном и аксеологическом.

Ключевые слова: *поликультурность, межкультурное взаимодействие субъектов образования, концептуальная модель профессиональной подготовки будущего учителя к межкультурному взаимодействию субъектов образовательного процесса.*

The article discusses the conceptual provisions of the pedagogical training of the future teachers on the basis of multiculturalism. The philosophical, psychological and pedagogical aspects of the investigated problems are analyzed, as well as the components of the structure of multicultural teacher training are differentiated: aim-motivation, cognitive, operational and activities. The conceptual model of professional-pedagogical training of future teachers for intercultural interaction of the subjects of educational process, being realized in three areas (structural, procedure and axiological) is represented.

Keywords: *multiculturalism, intercultural interaction of the subjects of education, a conceptual model of professional training of the teachers for intercultural interaction of the subjects of educational process.*

Актуальність та перспективність проблеми полікультурної освіти в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів передбачає утвердження у всіх сферах життєдіяльності людини і суспільства загальноцивілізаційних тенденцій розвитку та тенденцій зближення націй, народів, держав через створення спільного економічного, освітнього,

культурного, інформаційного простору і водночас збереження та посилення етнокультурного компоненту українського суспільства. У зв'язку з цим актуалізуються проблема полікультурної освіти, формування в молоді уявлень про різноманітність культур у світі, позитивного ставлення до національно-культурних та етноконфесійних традицій народів.

Притаманна українському суспільству культурна різноманітність вимагає навчання молоді толерантній взаємодії, теоретичні і методичні засади якої поки не знайшли свого достатньо повного відображення в педагогічній науці.

Мета статті: обґрунтувати концептуальні положення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя на засадах полікультурності.

Розробка провідних концептуальних положень має передбачати розгляд педагогічної освіти як цілісного системного явища з визначеними цілями, принципами, функціями, структурою, змістом, а також спиратися на теорію і практику, принципи мультикультурності, гетерогенності й поліетнізму.

Концептуальні положення відображають також вплив на професійне й особистісне становлення майбутнього педагога в умовах полікультурного середовища. Полікультурна спрямованість педагогічної освіти розглядається як теоретико-методологічна стратегія формування у майбутніх учителів досвіду міжкультурної взаємодії в контексті міждисциплінарного підходу.

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджують як вітчизняні дослідники (І.Д. Бех, О.В. Дубовік, І.Ф. Лощенкова, О.В. Сухомлинська), так і зарубіжні (П. Вебер, О.Н. Джуринський, В. Міттер, Т. Рюлькер). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають М.П. Лещенко, О.П. Рудницька, Т.В. Іванова, О.Л. Шевнюк, Н.В. Якса та ін.

Проведений аналіз дозволив виявити важливі аспекти дослідження цієї проблеми: філософський, психологічний і власне педагогічний.

Філософський аспект вивчення професійної підготовки майбутніх фахівців спрямовує дослідження на врахування соціальних запитів суспільства у напрямі формування фахівця як активного суб'єкта діяльності, людини з науковим світоглядом, здатної здійснювати науковий пошук та ефективну міжкультурну взаємодію шляхом реалізації інноваційних технологій. Сучасна філософія (В.Г. Кремень, М.О. Бердяєв, І.А. Зязюн, В.С. Біблер, В.В. Давидов, та ін.) [6, 8, 12] розглядає проблему професійної підготовки особистості з позиції єдності теорії та практики, їх впливу на діяльність людей, на організацію життєдіяльності людини та специфіку її зв'язків у суспільних відносинах, особливо у взаємодії з навколишнім світом, що має полікультурний характер (Г.Н. Андрєєва, В.Г. Афанасьєв, Л.П. Буєва, Д.І. Дубровський, М.С. Каган та ін.) [4, 5].

Психологічний аспект вивчення сутності професійної підготовки майбутніх фахівців дозволяє простежити процес розвитку ставлення учнів та студентів до освіти в цілому, їхньої ролі у формуванні міжкультурної компетенції, до їхньої професійної діяльності, полікультурного міжособистісного спілкування. Такий підхід має збагатити наши уявлення про досліджувану проблему (Г.О. Балл, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, Г.С.

Костюк, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін та ін.). При цьому професійна спрямованість студентів передбачає позитивне ставлення до майбутньої професії, розвиток інтересу, нахилів, педагогічних здібностей, прагнення до самовдосконалення (А.О. Вербицький, Н.В. Кузьміна, В.М. Ковальова, С.О. Сисоєва та ін.) [3, с. 39-40].

Серед найважливіших – виділимо культурологічну спрямованість підготовки майбутніх педагогів як складову полікультурної взаємодії. У педагогіці постійно зростає увага до культурологічних проблем освіти (В.С. Библер, Г.П. Васянович, В.М. Гриньова, Т.В. Іванова, Н.Б. Крилова, О.Л. Шевнюк) [8, 13].

У контексті культурологічного підходу полікультурна професійна підготовка звертає увагу на освітньому, соціальному і виховному ефекті взаємодії студентів з безліччю середовищ, на необхідності поглибленого вивчення процесів, що відбуваються, в їх взаємодії. Відтак, концепція професійної підготовки в полікультурному контексті має ґрунтуватися на ідеї послідовної ідентифікації майбутнього фахівця з усе більш масштабними соціально-культурними й історичними спільностями [15, с. 203-204].

У межах Житомирської наукової школи також здійснено дослідження таких базових понять як «культура», «полі культурність», «полікультурна освіта», «взаємодія», «міжкультурна взаємодія», «компетентність у міжкультурній взаємодії» (Ю.О. Костюшко, О.Б. Слоновьська Н.В. Якса).

Крім того, дослідники виділяють компетентісну спрямованість професійної підготовки до полікультурної міжособистісної взаємодії. У дослідженнях В.Г. Горба, Л.М. Мітіної, В.О. Сластьоніна, А.В. Хуторського та ін. знаходимо теоретичні обґрунтування компетентісного підходу. Відзначимо, що компетентісна спрямованість – це професійно-статусні можливості щодо здійснення людиною державних, соціальних і міжособистісних повноважень у професійній діяльності [10, с. 23]. На думку В.О. Сластьоніна, умовою якісною роботи майбутнього фахівця слід вважати таку підготовку, що забезпечить «професійну компетентність ... формування в студентів сучасного стилю цілісного науково-педагогічного мислення, готовності до професійної самоосвіти» [14, с. 63]

У рамках дослідження **психологічного аспекту** підготовки майбутніх фахівців (Г.М. Андрєєва, К.О. Абульханова-Славська, І.Д. Бех, О.О. Бодальов та ін.) безпосереднє відношення до проблеми мають положення, пов'язані з вивченням процесів взаємин особистості з представниками різних національностей і народностей, виявленням механізмів взаємовпливу людей [2, 4]. І.О. Зимня у своїх роботах зазначає, що «взаємодія у формі співробітництва припускає і спілкування як його ідеальну форму. Перше не може бути без другого, тоді як друге може бути без першого, що свідчить про їхню відносну, умовну автономію» [11, с. 185]. Таким чином, психологічний аспект професійної підготовки дозволив виділити основні теоретичні ідеї, що є важливими для досліджуваної проблеми.

Власне педагогічний аспект свідчить, що проблема підготовки майбутніх фахівців є однією з найбільш важливих у педагогічній науці

(О.А. Абдулліна, С.І. Архангельський, І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік, Н.В. Кузьміна, М.П. Лещенко, Н.Г. Ничкало, Г.К. Париной, Л.П. Пуховська, І.П. Раченко, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков та ін.).

У педагогіці склалися різні підходи до визначення сутності професійної підготовки студентів, але загальним, об'єднуючим є розуміння її як цілеспрямованого педагогічного процесу. Концептуальне обґрунтування цієї проблеми відображено у працях О.А. Абдулліної щодо підготовки майбутнього вчителя. З погляду автора, професійна підготовка майбутніх учителів спрямована на оволодіння ними глибокими і всебічними знаннями, вміннями зі своєї спеціальності, знанням змісту і методів науки, і так само практичними вміннями [1, с. 24]. В.О. Сластьонін також наголошує на необхідності формування у студентів теоретичних знань, причому акцент робиться на самостійній роботі студентів, що відповідає загальним цілям навчання у ВНЗ [14, с. 66].

У ході дослідження науковцями виділено структуру професійної підготовки вчителя до міжкультурної взаємодії. Цікавий підхід простежено у наукових працях Н.В. Якси [15, с. 213-216], яка виділяє наступні компоненти.

Цілемотиваційний компонент полікультурної професійної підготовки майбутніх фахівців. Мета визначає специфіку всіх її елементів, збагачує зміст і робить ціннісно значущим її результат, що сприяє підвищенню рівня полікультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Останнє передбачає особливу взаємодію, взаємовплив педагога і студента та розвиток ціннісних орієнтацій та особистісно-професійних якостей майбутніх учителів. Підкреслимо те, що суб'єкти професійної підготовки прагнуть не тільки включитися в навчальний процес, а й організувати міжкультурну взаємодію. Все це сприяє професійному становленню майбутнього фахівця.

До об'єктивних передумов виділених цілей можна віднести вимоги соціальної дійсності, що вимагають будувати толерантні взаємини вже в процесі професійної підготовки (Г.О. Балл, О.А. Грива, І.А. Зязюн, В.А. Семиченко, І.О. Трухін), самостійно здобувати і поглиблювати знання шляхом вивчення різних джерел. Суб'єктивна сторона мети полягає в особистому прийнятті її студентом (Г.К. Воєводська, І.П. Волков). У процесі цілепокладання саме суб'єктивний чинник відіграє головну роль. Мета діяльності має бути не тільки зрозуміла, але й прийнята студентом і сприяти вияву його особистісних властивостей, та задоволенню потреб.

Отже, мета полікультурної професійної освіти передбачає розвиток міжкультурної компетентності, позитивних «Я-» і «Ми-концепцій» в кожного суб'єкта освіти – представника тієї або іншої культури; формування цінностей полікультурного суспільства і полікультурної компетентності; набуття досвіду міжкультурної комунікації як підґрунтя визначення успішних життєвих і професійних стратегій.

У структурі діяльності виділяється і мотив, що виникає на основі потреби, яка зумовлена метою, і тісно з нею пов'язаний (О.М. Леонтьєв, І.П. Підласий, В.В. Рибалко). Забезпечення взаємозв'язку мети і мотиву є необхідною

передумовою для успішної реалізації професійної підготовки студентів у цілому, а також підготовки до полікультурної міжособистісної взаємодії.

Когнітивний компонент професійної підготовки. Розвиток мотиваційної сфери студентів реалізується через її зміст. У психолого-педагогічних дослідженнях (А.М. Алексюк, З.Ф. Донець, Т.І. Зюзіна, Ю.О. Костюшко, О.М. Семенов, О.Л. Шевнюк) зміст будь-якої діяльності характеризується змістом основних видів цієї діяльності, яке забезпечується опрацюванням науково-педагогічної інформації з питань міжкультурної взаємодії. Важливим є самостійний збір, аналіз, порівняння, оцінювання наукових ідей, методичних рекомендацій, а також аналіз можливостей застосування отриманих знань і їх поглиблення. Зміст підготовки студентів пов'язаний не тільки із систематизацією й узагальненням засвоєного матеріалу щодо полікультурної взаємодії, але й з пошуком нестандартних рішень проблеми, теоретичною розробкою, створенням власного творчого продукту у вигляді навчального проекту.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає включення такої складової, як уміння (обов'язковий елемент, так званий у педагогіці інструментарій діяльності, за допомогою якого відбуваються дії). Саме вміння сприяють розвитку у студентів міжкультурної взаємодії (З.Т. Гасанов, О.А. Дубасенюк, К.С. Мальцева, А.А. Морозлі, К.К. Платонов, Н.М. Тарасевич, Г.В. Троцко) .

Крім того, професійна підготовка студентів сприяє формуванню в них умінь набуття інформації і мобільного орієнтування в її великому потоці, а також умінь виділяти головне, умінь порівнювати отримані знання, тобто умінь, що сприяють одержанню продукту взаємодії. Професійна підготовка студентів розвиває також уміння реалізувати на практиці отримані теоретичні знання, вміння їх комбінувати, використовувати комплексно, систематизувати й узагальнювати раніше засвоєні способи дій, уміння здобувати навички і досвід самостійного вирішення проблем, що виникають у полікультурній взаємодії. Продуктивно-творча професійна підготовка студентів пов'язана з уміннями розробляти і конструювати творчі ідеї; вміннями вибирати з них найбільш цінні та реалізовувати елементи творчості у взаємодії з подальшою самооцінкою.

Оцінно-результативний компонент. Професійна підготовка, завершується певним результатом, за яким можна перевірити правильність і ефективність поставленої мети, а також узгодження мети, мотивів, предметних дій, операцій, здібностей і можливостей особистості. Результатом пізнавально-пошукової професійної підготовки є здатність майбутнього педагога до самостійного оволодіння механізмами наукового дослідження, до продукування інноваційних ідей, ступінь самостійного засвоєння нового матеріалу; якість отриманих знань. Продуктом і результатом дієво-практичної професійної підготовки студентів є досвід самостійного застосування теоретичних знань на практиці; використання у своїй діяльності елементів дослідницького і творчого пошуку; набуття навичок позитивного спілкування і взаємодії з іншими людьми, рефлексії.

Важливим результативним компонентом професійно-педагогічної підготовки є **готовність** майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії. Готовність, на думку Ю.К. Васильєва, визначають як умову успішного виконання діяльності, вибірково «прогнозуючу» активність, що спрямовує особистість на майбутню діяльність. В.О. Сластьонін, Н.А. Сорокін та інші вважають, що готовність учителя до виконання професійних функцій включає емоційно-вольову стійкість, витримку, педагогічний такт, професійно-педагогічне мислення, що дозволяє аналізувати свою діяльність, передбачати результати роботи [14]. Готовність до навчання студентів продуктивній міжкультурній взаємодії розглядається як сукупність дієвих знань та необхідних якостей, що передбачає організацію продуктивної міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Таким чином, готовність вміщує такі змістові характеристики: розвинену цілемотиваційну сферу, цінності педагогічної професії; полікультурні цінності; знання специфіки міжкультурної взаємодії; уміння взаємодіяти у полікультурному просторі; сформовані особистісні якості міжкультурної взаємодії, що відповідає компонентному складу професійної діяльності студента.

До інтегративного результату педагогічної освіти віднесено і міжкультурну компетентність як наявність у вчителя знань про свою культурну належність та свої культурні традиції з метою реалізації знань у процесі спілкування з культурно відмінними учнями й розвитку в їх поведінці визначених стратегій, що прийняті в спілкуванні з представниками інших культурних груп.

Основні компоненти міжкультурної компетентності вміщують: когнітивний (знання про інші культури, розвинені когнітивні здібності); інтраособистісний, (внутрішній стан особистості, здатність до саморозвитку, самовизначення); міжособистісний (розвиток ефективної міжгрупової комунікації, що належить до поведінкових здібностей особистості налагоджувати контакти з людьми різних культурних груп); діяльнісний (здатність здійснювати міжкультурну взаємодію).

На цій основі обґрунтовано принципи формування міжкультурної професійної компетенції: гуманізації змісту освіти; опори на профільний тезаурус (знання й досвід у сфері гуманітарних і професійних дисциплін); конгруентності (відповідність навчальних міжкультурних дій реальним іншомовним і поведінковим професійним діям майбутніх фахівців); професійної комунікативності (здатність здійснювати ефективне спілкування в професійних ситуаціях міжкультурного спілкування); діалогічності; полікультурності.

Розроблене у межах Житомирської науково-педагогічної школи теоретико-методологічне підґрунтя дослідження дало можливість Н.В. Яксі окреслити продуктивну концептуальну модель професійної підготовки вчителя до міжкультурної взаємодії як описовий аналог результату його професійної підготовки [15, с. 223].

Концептуальна модель професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, з погляду науковця, реалізується у трьох площинах: структурній, процесуальній і аксеологічній [15, с. 211-212].

Структурна площина охоплює такі компоненти: мету (цілі міжкультурної взаємодії, які в процесі навчання формує викладач, та міру їх відповідності цілям ВНЗ); об'єкт (студенти, вихідний рівень їх готовності до міжкультурної взаємодії; рівень розвитку розумових здібностей і морально-ціннісних якостей особистості); предмет (взаємодія суб'єктів освіти); засоби (міжкультурна комунікація; засвоєння досвіду; володіння міжкультурною інформацією).

Процесуальна площина включає наступні компоненти: цілемотиваційний (передбачає усвідомлення мети та мотивацію до здійснення міжкультурної взаємодії як потреби пізнання цих процесів); когнітивний (вміщує систему знань щодо змісту професійної підготовки студентів, що пов'язана не лише з узагальненням засвоєного матеріалу у цій сфері, а також з пошуком нестандартного вирішення проблеми теоретичної розробки і створення власного творчого продукту); операційно-діяльнісний (передбачає розвиток умінь орієнтуватися в міжкультурній інформації; комбінувати, комплексно використовувати, систематизувати та узагальнювати засвоєні способи дій; уміння здобувати навички й досвід самостійного вирішення міжкультурних проблем); оцінно-результативний (передбачає результат професійної підготовки – узгодження мети, мотивів, предметних дій, операцій, здібностей, можливостей особистості; в її продуктивності та інноваційності).

Аксеологічна площина, на думку автора, передбачає розвиток і сформованість у майбутніх педагогів особистісно-моральних цінностей професійної діяльності; надання ціннісного характеру взаєминам учасникам освітнього процесу, у тому числі з представниками інших націй і народностей.

Висновок. Таким чином, як свідчать результати наукового пошуку дослідників, професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя на засадах полікультурності можна представити у вигляді сформованої готовності майбутнього педагога до здійснення міжкультурної взаємодії (усвідомлення цінностей педагогічної професії та полікультурних цінностей; знання специфіки міжкультурної взаємодії; уміння взаємодіяти в полікультурному освітньому середовищі; сформовані особистісні якості міжкультурної взаємодії) та компетентності майбутнього педагога в міжкультурній взаємодії суб'єктів освітнього простору (предметно-інформаційна, регулятивно-рефлексивна, практико-діялісна; професійно-комунікативна).

Перспективи. У сучасних євроінтеграційних умовах, коли посилюються процеси культурної взаємодії країн та народів світу, перед педагогічною наукою постає проблема впровадження концептуальних теорій глобалізації та інтеграції. Розроблена концептуальна модель сприяє розробці стратегії і тактики професійної полікультурної підготовки майбутніх учителів. Виникає потреба подальшого вдосконалення полікультурної підготовки майбутніх

педагогів, що вимагає оволодіння ними знаннями закономірностей розвитку полікультурних процесів.

Література:

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : учеб. пособ. для пед. спец. высш. учеб. заведений / О.А. Абдуллина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К.А. Альбуханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : В 2-х т. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
4. Андреева Г.М. Современная социальная психология на Западе. Теоретические ориентации / Г.М. Андреева, Н.П. Богомолов, Л.А. Петровский. – М. : МГУ, 1978. – 270 с.
5. Афанасьев В.Г. Общество : системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
6. Бердяев Н. А. Самопознание : (опыт философс. автобиограф.) / Н. А. Бердяев ; сост., предисл., подготов. текстов, коммент. и указ. имен А.В. Вадимова. – М. : Книга, 1991. – 446 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості. У двох книгах. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. I : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади – 2003. – 278 с.
8. Библер В.С. Школа диалога культур: основы программы / В.С. Библер. – Кемерово : Алеф, 1992. – 93 с.
9. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Психологическое исследование / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
10. Горб В. Г. Основная образовательная программа вуза : проблемы и решения / В.Г. Горб // Высшая школа. – 2004. – № 2. – С. 22-31.
11. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов. – [изд. 2-е ; доп. ; испр. ; перераб.]. – М. : Логос, 2003. – 384 с.
12. Зязюн И.А. Профессиональное развитие личности в контексте культурных ценностей / И. А. Зязюн // Проблемы постсекундарного профессионального образования / Клуб профессионального образования стран Центральной и Восточной Европы. – К. : Вища школа, 1998. – С. 130-136.
13. Крылова Н.Б. Культурология образования / Н.Б. Крылова. – М. : Народное образование, 2000. – 272 с.
14. Сластенин В.А. Субъектно-деятельностный подход в общем и профессиональном образовании / В.А. Сластенин. – М. : Магистр-пресс, 2000. – 263 с.
15. Професійна підготовка майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії в умовах полікультурності Кримського регіону : [монографія] / Н.В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.

